

**ДО
НАУЧНОТО ЖУРИ
ПО ПРОЦЕДУРА ЗА ЗАЩИТА НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД**

РЕЦЕНЦИЯ

**от Доц. д-р Васил Христов Пандов, член на научно жури,
определено със Заповед РД 38 – 57 от 22.01.2019г. на ректора на
Софийски университет „Св.Климент Охридски“.**

за публична защита на дисертационен труд в процедура за придобиване на образователна и научна степен „**Доктор**“.

Област на висше образование: Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.6 Право (Международно частно право)

Автор на дисертационния труд: докторант Цветелина Димитрова Димитрова, докторант на редовна форма на обучение към катедра „Международно право и международни отношения“ при Юридическия факултет на Софийски университет „Св.Климент Охридски“

Тема на дисертационния труд : „Способи за уреждане на инвестиционни спорове“.

Научен ръководител: Проф. д-р Николай Симеонов Натов, Доц. д-р Боряна Богданова Мусева.

Автор на рецензията: Доц. д-р Васил Христов Пандов,
Софийски университет „Св.Климент Охридски“, гр.София, бул. „Цар Освободител“ № 15, каб. 294, тел. 9308 483.

Със заповед на ректора на СУ "Св.Климент Охридски" от 22.01.2019 год. съм определен за вътрешен член на научно жури във връзка със защитата на дисертационен труд на Цветелина Димитрова Димитрова, докторант на редовна форма на обучение в професионално направление „3.6 Право (Международно частно право)” за присъждане на образователната и научна степен „доктор”, като на първото заседание на научното жури съм определен да представя рецензия относно труда на докторанта.

Докторант Цветелина Димитрова Димитрова е зачислена за докторант в редовна форма на докторантура по професионално направление „3.6 Право (Международно частно право)” към катедра „Международно право и международни отношения” при Юридическия факултет на СУ"Св.Климент Охридски", със заповед на ректора на СУ"Св.Климент Охридски РД 20-1421 от 29.09.2015г год. Със заповед на ректора на СУ"Св.Климент Охридски" РД 20- 1670 от 24.10.2018 год. докторант Цветелина Димитрова Димитрова е отчислена с право на защита поради изтичане на срока на докторантурата. В хода на подготовката на труда г-ца Димитрова е редовен докторант по международно частно право в катедра Международно право и международни отношения на Юридическия факултет на СУ „Св.Климент Охридски”.

Докторант Цветелина Димитрова Димитрова завършва гимназия с преподаване на чужди езици „Ромен Ролан“, гр. Стара Загора. В периода 2009 – 2014г. се обучава и придобива степен магистър по Право в Юридически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Издържа успешно изпита за придобиване на юридическа правоспособност пред Министерство на правосъдието, като от 2015г. до момента е вписана като адвокат при Софийска адвокатска колегия. В периода на докторантурата съвместно води в продължение на един семестър упражнения по международно частно право на една група студенти от редовна форма на обучение по специалност Право в Юридическия факултет на СУ „Св.Климент Охридски”. В периода на докторантурата г-ца Димитрова е участвала в редица семинари и други научни форуми, свързани с темата на

дисертационния труд, някои от които са :

- Участие в състезание за млади арбитри с изготвяне на арбитражно решение, организирано от Paris Young Arbitrators Match (YAM);
- Участие в конференция „ПРАВО И БИЗНЕС – УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА НОРМАТИВНАТА УРЕДБА”, организирана по повод 25 години ЮФ на УНСС, под патронажа на Ректора на УНСС проф. д.ик.н. Стати Статев с тема „Система за уреждане на спорове на Световната Търговска Организация“;
- Участие в Конференция по повод 25 години от смъртта на проф. Кръстьо Цончев с изнасяне на доклад на тема „Понятието „инвеститор“ в международното инвестиционно право“, проведена в Софийски университет Св. Климент Охридски;
- Участие в VI-та национална конференция на докторантите в областта на правните науки с изнасяне на доклад на тема „Реформа в системата за разрешаване на инвестиционни спорове: от ad hoc арбитраж към постоянен инвестиционен съд“;
- Участие в семинар на ICC Bulgaria “Trade finance operations with special focus on Examination of Documents under L/C as per new ISBP 745E, Current developments and practices re. Guarantees, URDG 758“, и "Incoterms" 2010, с лектор г-н Павел Андрле, секретар на Банковата комисия на ICC Чехия и автор на книгата „Examination of documents under documentary credits“;
- Участие в VIII-мата Белградска конференция по международно право, проведена в Университета в Белград, Сърбия на 11.03.2016 г., организирана от Арбитражната асоциация на Сърбия (Arbitration Association), Немският институт по арбитраж (German Institution of Arbitration (DIS), Юридическият факултет на Белградния университет и други;
- Участие в Конференция по международен търговски арбитраж, проведена в БТПП на 19.02.2016 г., организирана от Сдружението по международни състезания по право;
- Участие като арбитър в предварителните кръгове на Състезанието по международен търговски арбитраж – Willem C. Vis Moot International Arbitration Moot, проведено в София.

Особено значимо за развитието на докторанта и съвпадението на предмета на научно търсене с интересите ѝ е участието в реномираното и признато като формат международно състезание за студенти по право в областта на международния търговски арбитраж - Willem C. Vis Moot International Arbitration Moot. Докторантът демонстрира отлично представяне като участник - Член на отбора на Софийския университет 2014/2015 г., с отличие за Меморандум за ответник, но и като подготвящ студенти за участие (треньор на отбора на Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий" през 2018г.).

През периода на докторантурата, докторантът редовно е представяла отчети за дейността, които са приемани след становище на научния ръководител Проф. д-р Николай Натов с отлични оценки от катедра МПМО при СУ „Св. Климент Охридски“.

Извън дисертационния труд, който е обект на анализ в настоящата рецензия, докторантът показва умения за съставяне на научни публикации и материали на теми от обхвата на докторантурата, които са публикувани в утвърдени правни издания :

- „Реформа в системата за разрешаване на инвестиционни спорове: от ad hoc арбитраж към постоянен инвестиционен съд“, в Научни трудове на Института за държавата и правото, том XIV, БАН, 2016г., с. 328-339;

- „Понятието за „инвестиция“ по смисъла на Конвенцията за уреждане на инвестиционни спорове между държави и граждани на други държави“ в Сборник с доклади от VII национална конференция на докторантите в областта на правните науки, БАН, 2017г., с.288-295;

- „Установяването на преходни разпоредби в двустранните инвестиционни споразумения между държавите членки и трети държави и новата рамка за уредба на финансовата отговорност, свързана с арбитражните съдилища за уреждане на спорове между инвеститор и държава, учредени по силата на международни споразумения, по които Европейският съюз е страна“ в „Регламентите по международно частно право на Европейския съюз 2009-2016г. Тенденции и новости в правната уредба“, Сиела, 2017г., с. 181-210.

В съответствие с чл.6, ал.3 от Закона за развитие на академичния състав на Република България (ЗРАСРБ), чл.27, ал.1 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и чл.66, ал.1 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ (в сила от 20 април 2011 г., приет с решение на Академичния съвет с протокол № 13) дисертационният труд трябва да съдържа научни или научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Дисертационният труд трябва да показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за самостоятелни научни изследвания. Според чл.27, ал.2 от ПП на ЗРАСРБ и чл.66, ал.2 от Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“ (в сила от 20 април 2011 г., приет с решение на Академичния съвет с протокол № 13) дисертационният труд се представя във вид и обем, определени от първичното научно звено. В него се включват заглавна страница, съдържание, увод, изложение, заключение – резюме на получените резултати с декларация за оригиналност и библиография.

Спазени са изискванията относно хода на процедурата. Процедурата се провежда по реда на §40 от ПЗР на ЗРАСРБ в съответствие с процесуалните правила преди промяната на ЗРАСРБ, обн. ДВ, БР. 30 от 2018г., в сила от 04.05.2018г. в връзка с §7, ал.1 и ал.2, т.2 от ПЗР на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ (приет с решение на Академичния съвет от 31.10.2018г. с протокол № 1).

ОБЩИ БЕЛЕЖКИ ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.

1. Предмет на рецензията е представеният от докторант Цветелина Димитрова Димитрова дисертационен труд на тема „Способи за уреждане на инвестиционни спорове“, състоящ се от 254 страници по същество на разработката, като отделно са обособени анотация, съдържание, състоящо се от 7 страници, списъци със съкращения и около 50 страници – цитирана литература, списък на цитирана съдебна

практика и ползвани нормативни източници; таблица за двустранни инвестиционни договори, по които Република България е страна и техните разпоредби за УСИД (с голямо практическо значение). Научният апарат се състои от общо 141 заглавия на български и на чужд език. Бележките под линия са общо 942. С дисертацията са представени и други научни публикации, свързани с темата на дисертационния труд, публикувани в български юридически издания и в сборни научни трудове. Представен е и автореферат даващ точна представа за научното изследване и приносните моменти в него.

АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА И НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ТЕЗА.

2. Актуалността на темата е продиктувана от изключително динамичното развитие на правната уредба в международните източници с предмет търговски отношения с международен елемент, съответно на пряко свързаните с тях - преки чуждестранни инвестиции. Безспорно, фактори за преформатиране на текущото състояние са развитието на обществените отношения (провежданата политика от водещите в икономически аспект държави по преуреждане на съществуващи търговски споразумения и промяна в параметрите на търговския баланс на двустранно и многостранно равнище) и на позитивноправната уредба (създаване на изключителна компетентност на ЕС в областта на преките чуждестранни инвестиции с влизане в сила на Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност (ОВ С 306, 17.12.2007 г.) от 1 декември 2009г.). Тези обстоятелства провокират глобален и регионален международен дебат, очертаващ необходимостта и вече започналата промяна на съществуващите способности за уреждане на търговски и инвестиционни спорове. Белег за дълбочината на промените е декларираната от държавите решимост за промяна на основни многостранни международни договори като Договор за създаване на световна търговска организация от Маракеш и приложенията му, както и денонсирането (Боливия, Венецуела и Еквадор) или намерение за денонсиране на Конвенцията за уреждане на инвестиционни спорове между държави и граждани на други

държави от държави съдоговорители. На плоскостта на правото на ЕС, налице са решителни промени с оглед на концепцията за създаване на публичноправен институционален инвестиционен съд. С оглед на изложеното, дисертационният труд попада в центъра на изключително актуалната тема за бъдещето на правната уредба на способите за разрешаване на инвестиционни спорове.

В дисертационния труд последователно и при извършен надлежен анализ на възможните хипотези се защитава тезата, че реформата в способите за разрешаване на инвестиционни спорове е неизбежна и необходима при съблюдаване на принципа на независимост на решаващия спора орган от държавата, приемаща инвестицията. Авторът има обоснован и умерен подход, като предлага запазване на ролята на инвестиционния арбитраж като частноправен правораздавателен орган за разрешаване на инвестиционни спорове при внасяне на вътрешни изискуеми изменения в процесуалната и в материалноправна уредба на инвестиционното право. Макар авторът да поставя акцента върху арбитражното производство, промяната в съдържанието на определенията за инвеститор, в гаранциите за закрила и изключенията от тях, наречени в труда „клауза за дерогация“, са част от материалноправната уредба на закрилата на инвестициите. Тезата е ясно формулирана, в тясна връзка с наименованието на труда и с последващото изложение, като съдържа открито и оригинално формулиране на позицията на изследователя Димитрова.

СТРУКТУРА И ОПИСАНИЕ НА ТРУДА.

3. Структурата на изложението включва анотация, увод, три глави, подразделени на точки и подточки и заключение. Обемът на труда и разпределението на тялото на анализа между отделните глави са съответни на поставените задачи и предмет.

В **Увода** дисертантът аргументирано и конкретно обосновава необходимостта от изследване на уредбата на способите за разрешаване на инвестиционни спорове. Авторът формулира целта на

изследването на инвестиционното правораздаване и на другите алтернативни способности, което да доведе до формулиране на предложения *de lege ferenda* и на препоръки. Още в увода авторът развива тезата за постижим баланс в необходимата реформа на способите за разрешаване на спорове между инвеститори и държави, като водещата роля на инвестиционния частноправен арбитраж се запази, придружена от материалноправни и от процесуалноправни изменения в действащите източници.

Първата глава е посветена на по – общия анализ на същността на инвестиционния спор като производство – страни и предмет, съответно различията с търговските спорове с международен елемент. Даденото определение за инвестиционен спор е основано на проведено разграничение между *гаранция* на закрила и *право* на закрила на инвеститора. В хода на изложението, обаче, посоченото бинарно понятие за основание на инвестиционния спор не е проведено, като анализът се основава на нарушението на гаранциите за закрила на инвестициите и не става напълно ясно кои са случаите на отричане на правото на закрила извън нарушенията на гаранциите.

Изяснени са основополагащи елементи на материалните правоотношения – субективни права на инвеститора, които стават предмет на спора и, по – специално – гаранциите за закрила на инвестициите. Специално внимание е обърнато за гаранцията за честно и справедливо третиране и правата, която тя предоставя на инвеститора в сравнение с минималния стандарт на закрила на международното публично право. В същата глава авторът се спира на важното за изложението на тази преимуществено процесуална тема разбиране за страни в производството. Представено е значението на определянето на националността на инвеститора, видовете критерии и теории за определяне на националността на инвеститора, техните сравнителни характеристики и последиците от промяната на привързване на инвеститора към дадена правна система на произход. Държавата, като ответник в производството, е обект на изследване относно функционалния юрисдикционен имунитет по граждански и

търговски дела и представителството ѝ. Не следва да се пропуска от съдържанието на тази глава и направеният анализ на източниците на уредба с графични и таблични средства, както и на понятието за чуждестранна инвестиция.

Във **втората глава** се прави преход на основата на изяснените изходни теоретични постановки за същността на инвестиционния спор към конкретните способности за разрешаването му. Авторът разглежда последователно дипломатическите средства, държавното правораздаване, помирението и медиацията, за да констатира, че, макар и алтернатива на арбитража, същите не доказват в практически план достатъчната си пригодност за защита на интересите на инвеститорите в отношенията им с приемащата държава. От практическа страна интерес представлява представянето в приложение към работата на съществуващите разпоредби (т.нар. клаузи) за уреждане на инвестиционни спорове в действащите сключени от Република България ДИД. В табличен вид е включена информацията относно : наличието на условие за водене на преговори между инвеститора и държавата и в какъв срок следва да се провеждат те; наличието на съгласие от страна на държавата за разглеждане на спора по реда на Конвенцията ICSID; наличието на съгласие за решаване на спора от *ad hoc* арбитражен трибунал; наличието на ограничения в съгласието за арбитраж, а именно: отнася ли се само до определен вид дела. Следва представяне на основните моменти от производството пред двата основни вида арбитража – институционалният по реда на Конвенцията за уреждане на инвестиционни спорове между държави и граждани на други държави и арбитражът *ad hoc* по реда на правилника на УНСИТРАЛ.

Третата глава е същностна за труда и предизвиква най – голям интерес от научна и от практическа страна. Авторът е изправен пред предизвикателствата на неяснотите, които динамичното развитие на юриспруденцията на Съда на ЕС поставя пред инвестиционното право. Засегнатите проблеми в третата глава са крайъгълният камък за защитата на изследователската теза и за формулиране на изводи и

препоръки. На първо място, г-ца Димитрова представя определени слабости на инвестиционния арбитраж, определени обобщено като „липса на легитимност“. Макар понятието за легитимност да е заето от други автори и да има по – скоро политологичен отколкото юридически характер, става въпрос за оспорване на правомощията на арбитража да разреши инвестиционен спор поради определени слабости, произтичащи от начина на формирането му и на правилата му на работа. Посочените недостатъци са свързани с корупция и конфликт на интереси сред арбитрите, липсата на способности за уеднаквяване на практиката на арбитражните състави, липсата на контрол за спазване на правото на ЕС и липсата на прозрачност на юриспруденцията му. Внимание е отделено на въпроса относно споделената компетентност на ЕС в областта на уредбата на способите за разрешаване на инвестиционни спорове, на приетите след влизане в сила на договора от Лисабон вторични източници на правото на ЕС (Регламент 1219/2012 и Регламент 912/2014), както и на юриспруденцията на Съда на ЕС. Налице е първи в българската правна теория по – задълбочен анализ на последиците на Решение на съда на ЕС от 6 март 2018 година по дело C-284/16 с предмет преюдициално запитване, отправено на основание член 267 ДФЕС от Bundesgerichtshof (Федерален върховен съд, Германия), дело Slowakische Republik срещу Achmea BV (т.нар. дело *Achmea*). Авторът представя най – актуалните актове по темата като Становище 2/15 на Съда на ЕС относно Споразумението за свободна търговия между ЕС и Сингапур, както и Становище 1/17 на Съда на ЕС относно съвместимостта на системата за УСИД по реда на СЕТА с правото на ЕС. В обхвата на изложението присъства Декларацията на представителите на държавите членки на ЕС за правните последици от решението по делото *Achmea*, подписана на 15 януари 2019г. и поетите с нея задължения от държавите членки.

НАУЧНИ И НАУЧНОПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ТРУДА.

4. Научните приноси на рецензирания труд са многобройни и ясно различни. Без да се повтарят посочените по – горе характеристики, следва да се очертаят следните по – важни приноси:

- извеждане на определения за „инвестиционен спор“ (стр.31) и за „инвестиция“ за нуждите на инвестиционното производство (стр.92);

- анализ на действащите международни източници на уредба на разрешаването на инвестиционни спорове и табличното им представяне;

- сравнителна съпоставка на гаранциите за закрила на инвестициите в светлината на практиката на инвестиционни арбитражни органи и изводът, че гаранцията за честно и справедливо третиране предоставя на инвеститора повече права в сравнение с минималния стандарт на закрила на международното публично право;

- представяне на критериите за определяне на националността на инвеститора и на понятието за „планиране на националност“;

- констатацията, че правомощията на инвестиционния арбитраж включват само правото на парично обезщетение за нарушение на гаранциите на закрила, но не и промяна на правното положение, което е и съществена разлика между уредбата на търговските и инвестиционните спорове;

- изложение на структурата и съдържанието на разпоредбите за уреждане на инвестиционни спорове в ДИД – условия и алтернативи. Таблично представяне на действащите разпоредби за уреждане на инвестиционни спорове;

- практическо изложение на производството по разглеждане на инвестиционни спорове по реда на Конвенция за уреждане на инвестиционни спорове между държави и граждани на други държави и според правилника на УНСИТРАЛ, съчетано с практика на съответните юрисдикции;

- извод относно самостоятелност и независимост на уредбата на функционирането на инвестиционния арбитраж по реда на Конвенцията *ICSID*;

- сравнение на производствата като преимущества и недостатъци по реда на конвенцията *ICSID* и на Правилника на УНСИТРАЛ, съответно на реда за допускане на изпълнение на арбитражни решения, постановени по реда на двата източника;

- анализ на Насоките на Международната асоциация на юристите за конфликтите на интереси в международния арбитраж (*IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration*);

- представяне на основните критики на практиката на инвестиционните арбитражни органи, обединени в понятието за липса на „легитимност“;

- констатация на липсата на механизми за преодоляване на успоредните производства и постановените противоречиви актове в областта на инвестиционния арбитраж;

- картина на промените, които правото на ЕС оказва върху разрешаването на инвестиционни спорове между държави членки и инвеститори от други държави членки;

- разглеждане на постановката кой е компетентният орган да разрешава инвестиционни спорове между инвеститор от държава членка и друга държава членка. Обсъдена е възможност за търсене на закрила по реда на ЕКЗПЧОС и са посочени конкретни недостатъци при този подход;

- обобщение, че ЕС се намира в положение, в което разполага с компетентност в областта на преките чуждестранни инвестиции, но не разполага с ефективен способ за уреждане на спорове;

- изложение на концепцията на ЕС в новите търговски споразумения с трети държави на създаване на институционален

двуинстанционен постоянен инвестиционен правораздавателен орган и недостатъците на новия подход;

- конкретни предложения и препоръки за приемане на нови материалноправни и процесуалноправни норми в действащите международни източници на закрила на инвестициите.

5. Към дисертационния труд съм формулирал *критични бележки* в хода на *проведеното в първичното звено първо обсъждане на труда* на г-ца Димитрова. Потвърждавам положените усилия за отразяване на критичните ми бележки в представения за защита окончателен текст на дисертацията и ангажираността на г-ца Димитрова към подобряване на качеството на изследването до момента на предаване за защита. По тази причина *няма* да излагам *нови* критични бележки освен препоръки за следните допълнения на труда, които естествено биха се вписали в съдържанието му при бъдеща преработка и относно които читателите чувстваме известна липса от неприсъствието им в изложението, а именно – 1. по - задълбочен анализ на тенденциите в уредбата на инвестиционните спорове с трети държави – причини за приемане от третите държави на предложения институционален нов модел на разрешаване на спорове; хипотезата на привнасяне на модела на ЕС в споразумения, в които участват само трети държави, евентуално – запазване на преимуществото на съществуващия инвестиционен арбитраж; 2. съпоставка между отказа от правото на справедлив процес (чл.6 от ЕКЗПЧОС – *right of fair trial*) и правото на надлежен процес (*due process*) в международния инвестиционен арбитраж.

ОЦЕНКА.

6. Цялостният прочит на дисертационния труд води до извода, че докторантът притежава задълбочени теоретични познания в областта на международното частно право и способност за самостоятелни научни изследвания, а постигнатите в дисертационния труд резултати представляват оригинален принос в българската правна наука, поради което следва да му се даде изцяло обща **положителна** оценка.

В заключение, следва да се подчертае, че дисертационният труд отговаря напълно на изискванията на ЗРАСРБ и на Правилника за неговото приложение, поради което, като убедено **давам цялостна положителна оценка на труда, предлагам научното жури да даде на Цветелина Димитрова Димитрова образователната и научна степен „доктор“.**

Гр.София, 03.04.2019г.

Доц. д-р Васил Христов Пандов